

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Tarp formos ir turinio

2013-02-05

ŽURNALAS: Kelionė su Bernardinai.lt

TEMA: Fotografija

AUTORIUS: Andrius Navickas ir Gediminas Kajėnas

DATA: 2013-02

Tarp formos ir turinio

Andrius Navickas ir Gediminas Kajėnas

Žemaitija, Žemaitijos istorija, žemaičių kultūra, lietuvių režisieriai, filmai apie Žemaitiją, Justinas Lingys

Tai, su koku užsidegimu bei išmanymu apie Žemaitiją, jos istoriją, kultūrą pasakoja Plungėje gimęs režisierius Justinas Lingys, ne tik atskleidžia jo asmeninį santykį su gimtine, tačiau parodo, jog atmintis, jos išsaugojimas ir puoselėjimas visų pirma yra save gerbiančio žmogaus rūpestis bei uždavinys.

1992 metais debiutavęs vaidybiniu filmu „Laikas nenusakomai brangus“, per štai jau du dešimtmečius besitęsiantį režisieriaus kūrybinį kelią Justinas Lingys kūrė ne tik vaidybinius filmus ar spektaklius, bet yra sukūręs kelias dešimtis dokumentinių filmų, apybraižų, TV laidų ciklą, skirtų Lietuvos istorijai, tradicijoms, atminimo įamžinimui, iškilių asmenybių portretams. Tarp šių J. Lingio darbų, sukurtų kartu su kolegomis iš Lietuvos nacionalinio muziejaus, yra tokie filmai kaip „1918 m. Vasario 16-osios Akto signatarai“, „Pasijutau Lietuviu ęsas. Dr. Vincas Kudirka“, „Dr. Jonas Basanavičius“, „Dr. Jonas Šliūpas“, „Kalbininkas Jonas Jablonskis“, „Beržoras“, „Raktas į ateitį“, „Ledo vaikai“ ir kt.

Ne vienas filmas yra pelnęs apdovanojimų ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje. J. Lingys to nesureikšmina, bet su žemaitišku užsispyrimu nepailsdamas pasakoja užmarštin nugrimzdusias istorijas, taip jas prikeldamas naujam gyvenimui šiandien.

Esate sukūręs ne vieną dokumentinį filmą, skirtą Žemaitijos istorijai, paveldui, kultūrai, jos žmonėms. Kodėl būtent šis regionas Jums toks svarbus?

Esu žemaitis, o kas gi gali geriau pažinoti Žemaitiją ir apie ją kalbėti, jei ne žemaičiai. Aukštaičiams sunku suprasti, kodėl žemaičiai taip karštai kalba apie Žemaitiją, kartais

kur kas karščiau nei aukštaičiai apie Aukštaitiją. Priežastis paprasta - valstybiniu mastu Žemaitijai skiriama mažiau dėmesio. Miestai čia nedideli, mažai išvystyti, pramonės čia nedaug, kultūra daugiausia savaiminė. Didelė dalis kultūros žmonių, išveivų iš Žemaitijos, gyvena ir kuria didesniuose Lietuvos miestuose - Vilniuje, Kaune ar užsienio šalyse ir garsina Lietuvos vardą, taip pat kartu savo širdyse nešdami ir Žemaitijos vėliavą.

Žemaitija - mano gimtinė, todėl ji ir traukia prie savęs. Kuriantis žmogus vienaip ar kitaip atiduoda duoklę savo gimtajam kraštui. Nors Žemaitijoje nėra didelių miestų, išvystytos pramonės, tačiau yra savita gamta, tėvai, artimųjų kapai, atmintis, jungianti mus su praeitimi, vaikystė. Savo darbuose kalbu apie tai, kas man asmeniškai artima, brangu ir suprantama.

Kokioje aplinkoje formavosi Jūsų kaip žemaičio tapatybė?

Gimiau ir augau Plungėje. Jaunystėje su draugais juokaudavome kalbėdami apie Plungės vardo kilmę. Senuosiuose rašytiniuose šaltiniuose itin retai minimas Plungės vardas, nes žmonių susibūrimo centras buvo Godingos piliakalnis su medine pilimi, esantis už šešių kilometrų nuo dabartinio Plungės miesto.

Toje vietoje, kur šiandien įsikūrusi Plungė, tuo metu buvo tik keletas bebaigiančių užpelkėti ežerėlių ir bebrų užtvankomis nusėtas Babrungo (seniau vadinto Bebrų anga) upelis. Pirmieji užsieniečiai, atvykę į šią vietą, ją ir pavadino *plunge*. Žodis „*plunge*“ iš vokiečių ir anglų kalbos išvertus reiškia - „nugrimzti, pasinerti“.

Ar galite įsivaizduoti, kad tą klampynę, vietą, kur galima dingti be pėdsakų, žmonės pavertė vienu gražiausiu Žemaitijoje ir Lietuvoje Oginskių parku, pastatė puošnią rezidenciją, sukūrė dvasinį ir kultūrinį centrą. Plungėje savo vietą turėjo ir pagonybės laikus menantis Perkūno ąžuolas, ir vienuolių kapucinų įrengtas Lurdas. Pačiame miestelyje pastatyta bažnyčia ir dvi koplyčios. Savo maldos namus turėjo ir žydų bendruomenė. Viskas čia puikiai derėjo, visiems užteko vietos.

Man rodos, žmogaus tvirtybę kuria praeitis - kuo ta praeitis spalvingesnė, įvairesnė, kuo daugiau žinome, daugiau patyrę, tuo mūsų dvasinis stuburas tvirtesnis. Kultūrų įvairovė ir jų sugyvenimo darna ir lemia atskiro žmogaus pasaulėjautą bei tapatybę. O kartu ir individo bei bendruomenės vidinę tvirtybę.

Mano *bočius* (Žemaitijoje, o ypač Plungėje, niekas nevadina nei diedukais, nei seneliais) buvo kaimo bažnytėlės patarnautojas. Kiekvieną sekmadienį jis pėsčias eidavo į bažnyčią 12 kilometrų. Išeidavo ryte, saulei tekant, ir grįždavo po Sumos visas švytintis. Atrodydavo atjaunėjęs, vikresnis, ramesnis. Jis buvo giliai tikintis ir savo gyvenime rėmėsi krikščioniškais principais. Nepamenu, kad jis nors kartą prieš valgį būtų nepersižegnojęs ir nepadėkojęs Dievui už tos dienos duoną, bulves ar rūgpienį. Tai mums, vaikams, paliko neišdildomą įspūdį. Nors kartais mes savo šėliojimais ir sutrikdydavome jo vakarinę maldą, tačiau paprastas ir atlaidus bočiaus paaikškinimas, kad maldos trikdyti negalima, mums buvo didžiausia religingumo pamoka.

Šiandien aš širdies gilumoje didžiuojuosi tais Žemaitijos žmonėmis, kurie turėjo to keisto pasitikėjimo savimi ir tvirtybės. Jie niekada neatrodė kaip kokie blankūs šešėliai, jie nieko nebijojo, kad ir koks žiaurus bei klastingas būtų šis pasaulis. Jie tarsi

buvo garantuoti, jog niekas jų nesunaikins, ir jiems nieko pikta negali atsitikti. Jie tarytum priklausė tai giminei, kuri egzistavo visą laiką, nuo pat pradžių pradžios, nors nuolat likimas juos skriaudė, bet jie viską ištvėrė. Jie buvo ir liks tokie mano atmintyje.

Ar galima sakyti, kad sovietinė aplinka Jūsų brendimui ir formavimuisi turėjo mažesnę įtaką nei alternatyvi žemaitiška tikrovė?

Išties ta kitokia aplinka turėjo be galo didelę reikšmę. Mano vaikystėje ir jaunystėje būta įvykių, kurie akivaizdžiai kalbėjo apie pasipriešinimą, nesutikimą su sovietine ideologija ir okupacija. Puse lūpų jau buvome girdėję ir apie partizanų kovas, tremtis, laisvą pogrindžio spaudą, įvykius Prahoje 1968 metais ir Kaune 1972-aisiais. Puikiai atsimenu vidurnaktį tą atsargų beldimą į langą, kai pas tėvus atėjo mano pusbrolis atsisveikinti prieš išvykdamas į Prahą. Jis buvo skubiai mobilizuotas ir turėjo per pusvalandį susiruošti ir išvykti kartu su sovietinės armijos daliniais malšinti sukilimo. Atsimenu jo žodžius, pasakytus tėvui: „Jei reikės šaudyt žmones, aš jų nešaudysiu. Tegu daro ką nori.“

Apie laisvės ilgesį bylojo ir vyresniųjų gyvas žodis apie nepriklausomos Lietuvos laikus, tikinčiųjų persekiojimus, įvykiai Beržore, Žemaičių Kalvarijoje ir kitose bažnyčiose. Nors apie tai nerašė jokia oficialioji sovietinė spauda, gyvas žodis iš lūpų į lūpas greitai rado kelią į tas širdis, kurios buvo išsiilgusios tiesos.

Kai dar mokiausi mokykloje, vieną Vasario 16-osios rytą Plungėje žmonės atėję į turgų nuščiuvo. Paties aukščiausio klevo viršūnėje plevėsavo rankų darbo siūta trispalvė: geltona, žalia ir raudona. Pusę dienos žemaičiai stebėjo sovietinio saugumo darbuotojų pastangas nuplėšti jų laisvės ir svajonių simbolį. Po to dar keletą metų sovietinio saugumo darbuotojai ieškojo, kas tai buvo padarę, apklausė daug žmonių, taip pat ir mane, tačiau taip ir nesužinojo tikrųjų „kaltininkų“. Tik Lietuvai atgavus nepriklausomybę paaiškėjo, kad tai padarė vienas mano bendraamžis.

Matyt, jaunatviškas maksimalizmas vertė dėmėtis ne vien kultūra, ieškoti slepiamos tiesos, nesumeluotos tikrovės.

Tad kelias į režisūrą buvo ilgas?

Tarp jaunimo sklandė tokia sparnuota frazė: „Lietuvių bajorai sovietų armijoje netarnauja“. Šis gal tik juokais tariamas posakis taip pat formavo jauno žmogaus požiūrį į esamą situaciją bei supančią tikrovę. Ne kartą girdėdavome vyresniųjų draugų pasakojimų apie tarnybą sovietinėje armijoje, apie karą Afganistane ir beprasmiškas aukas, apie „diedovščiną“. Todėl baigę mokyklą visi stengėsi kur nors įstoti mokytis, kad tik netektų tarnauti sovietinėje armijoje. Ir mes visi įstojome – vieni ten, kur ir norėjo, kiti – gal ir ne pagal širdies kvietimą, kad tik nereikėtų eiti į armiją.

Niekas net dokumentų nepriėmė į režisūrą, juk kinas, teatras ir televizija visais laikais buvo ideologinis ginklas. Čia galėjo patekti tik ideologiškai susipratę, lojalūs sovietinei santvarkai ir nepriekaištingos reputacijos žmonės. Tad manęs nepriėmė. Taip pat galvojau apie Dailės akademiją, bet ir ten sakė – geriau net nebandyk, išvardijo pavardes žmonių, kurie bus priimti, ir ten man vietos nebuvo. Mėginau tapti istoriku, išlaikiau visus stojamuosius egzaminus aukštais balais ir... nepriėmė. Kodėl? Niekas nieko neaiškino, tik sekretorė atiduodama dokumentus burbtelėjo, kad mano lietuvių

kalba turi žemaitiškų priegaidžių... Jei neįleidžia pro duris, tenka ieškoti atviro lango... Todėl teko Kauno politechnikos institute krimsti techninius mokslus. Pabaigęs KPI įgijau automatiko-telemechaniko specialybę. Kompiuteriai, kurių vienas tuo metu užėmė kambarį ir svėrė keletą tonų, buvo mano kasdienio darbo palydovai. Tačiau noras kurti ir dirbti su žmonėmis neišblėso.

Per tuos metus po darbo, naktį ar laisvalaikiu darėme darbus, kuriuos norėjome daryti, bendravome su žmonėmis, su kuriais norėjome bendrauti. Tarp jų buvo ir šviesaus atminimo tėvas Stanislovas. Daug jaunų žmonių pas jį atrasdavo dvasinę pusiausvyrą. Jis ir mane padrąsino, sako, pasikalbėk su Dievu. Aš paklausiau, kur man jį rasti, o tėvas Stanislovas atsakė: „Dievas visur yra.“ Nuėjau Paberžėje į 1863 m. sukilėlių kapus, ten prie Jėzaus Nazariečio medinės skulptūros ir pasišnekėjom... Jei išleidi Dievą į širdį, tai jis ir kalba per ženklus, tylą, nuojautą...

Taip pamažu laikai keitėsi, tad į režisūrą įstojau jau Nepriklausomoje Lietuvoje.

Tačiau vėliau vis tiek atradote, kaip minėjote, tą langą, pro kurį patekote į režisūrą?

Širdžiai juk neįsakysi. Pabaigęs mokslus Kauno politechnikos institute, atsikėliau į Vilnių, atidirbau paskirtą laiką inžinieriumi-konstruktoriumi ir, pasitaikius progai, pradėjau dirbuotis Kino studijoje vaidybinių filmų administratoriumi. Taip praėjo 5 metai, per kuriuos aš tikrinausi savo pašaukimą – ar tikrai režisūra mano kelias. Tai buvo ieškojimų metai, per kuriuos pamačiau kino virtuvę ir supratau, kad aš tikrai noriu tai daryti, ir nieko daugiau.

Pradėjau ruošti stojamiesiems, galvojau apie mokslus Maskvoje. Kaip tik tais metais vienas pažįstamas paprašė jam pagelbėti stojamiesiems į režisūrą Vilniuje. Per peržiūrą priėjo viena dėstytoja ir pasiteiravo, kodėl aš nestoju. Bandžiau jai paaiškinti, kad ketinu studijuoti Maskvoje, o ji pasiūlė stoti čia, Vilniuje. Pabandžiau, manimi patikėjo. Taip ir pradėjau studijuoti režisūrą.

Mano mokytojai buvo šviesaus atminimo režisieriai Vytautas Čibiras ir Henrikas Šablevičius. Be jų, režisūros paslapčių mokiausi iš visų to meto Lietuvos kino ir teatro režisierių. Paraleliniame Jono Vaitkaus kurse tuo metu mokėsi Oskaras Koršunovas, Gintaras Varnas, Audrius Nakas ir kiti. Jų kursas pasuko daugiau formos kryptimi, tai matyti ir iš dabartinių jų darbų, o aš iš savo mokytojų išmokau prioritetą teikti turiniui, tuo tarpu forma – tik papildoma priemonė turiniui perteikti. Todėl man ir buvo įdomu ne pasakyti – „kaip“, o „ką“. Žinoma, svarbiausia kine ir apskritai mene formos ir turinio darna, tačiau kartais geram turiniui užtenka ir pačios paprasčiausios formos, kad suskambėtų turinys.

Na, o toliau dėmesys ir finansavimas kinui ir teatrui valstybinu lygmeniu kasmet vis mažėjo, tad konkurencija tarp režisierių buvo ir iki šiol tebėra gan didelė, todėl visiškai natūralu, jog didžiausią finansavimą įgyvendinti savo sumanymus gauna žinomi vardai. Taip natūraliai susiklostė, kad teko ieškoti savos vietos po saule.

Savo kūryboje didelį dėmesį skiriate Žemaitijai. Kaip galėtumėte nusakyti Žemaitijos krašto bei žemaičio išskirtinumą, kitoniškumą? Kas tai lėmė?

Žemaitijos išskirtinumas susijęs su jos gamta, todėl ir žmonės čia kitokie. Šis kraštas labai kalvotas, dirvožemyje labai daug akmenų, gerokai daugiau pelkių, glūdumų ir gūdumų, vietų, kur žmogui ne taip paprasta išgyventi. Todėl išlikti čia buvo būtinos milžiniškos pastangos, kasdienės pastangos. Tas kasdienis darbas, vargas, sunkumai ir suformavo žemaičio charakterį šiek tiek kitokį nei dzūko ar aukštaičio.

Iš rytų Lietuvos atvykęs žmogus ir patekęs į Žemaitijos miškus atkreipia dėmesį, kad tie miškai čia visiškai kitokie. Kitoniškumą lemia eglė gausa, nes čia drėgnesnė žemė, o eglės praleidžia mažiau šviesos, todėl tie miškai dvelkia tam tikra mistika, paslaptimi. Čia daugiau rupūžių, gyvačių, roplių, apie kuriuos sklendo keisčiausios legendos. Teta pasakojo, kad grybaujant tokiuose miškuose neretai pasiklysti ir pradeda ausyse cypti, tada piktoji dvasia nori to žmogaus sielą paimti sau, o angelas – sau. Kad ausyse necyptų ir neprapultum, reikia kalbėti maldą „Viešpaties angelas“. Padeda. Tai gali patvirtinti ne vienas žemaitis.

Kadangi Žemaitijoje gyventojų visada buvo mažiau, susitikę žmonės jautėsi ne kaip priešai, bet savi. Būtent šios priežastys ir lėmė tai, kad formavosi kiek kitokia žmonių pasaulėžiūra bei gyvenimo būdas. Dzūkai, kurie gyvena smėlėtose pušingose vietovėse, būrėsi į bendruomenes, nes taip išgyventi buvo kur kas lengviau. O žemaitis, nors ir sunkiai, galėjo verstis vienas ar mažame šeimos rate. Tas monotoniškas kasdienis vargas nesitikint iš nieko pagalbos ir formavo žemaičio charakterį.

Beje, kalbant apie žemaičio tikėjimą, visa tai lygiai taip pat tinka. Paskutiniai pagonyš Europoje buvo žemaičiai, visomis jėgomis prisirišę prie savo tikėjimo, tačiau ir aktyviausi krikščionys tiek carinės, tiek sovietinės okupacijos metais buvo jie. Tai liudija ir Kražių skerdynės, ir įvykiai Kęstaičių bažnyčioje, ir Panų kalnas, ir Žemaičių Kalvarių koplyčių istorija. Beje, pastaroji vieta unikali, nes tai vienintelė vieta, kur sovietiniai buldozeriai nesugebėjo išgriauti tikėjimo ženklų, Kristaus kančios kelio ir koplyčių. Žemaičiai aktyviai gynė savo tikėjimą, nes tai viena iš svarbiausių žmogaus tapatybės išraiškų.

Minite Žemaičių Kalvariją kaip unikalų sakralinį Žemaitijos centrą. Apie šią vietą taip pat esate sukūrę dokumentinį filmą. Kokią vietą žmogaus gyvenime užėmė ši vieta?

Žemaičių Kalvarija įkurta tokioje vietoje, kad praktiškai iš visų pusių yra panašus atstumas – apie 30 kilometrų. Kai vyskupo Jurgio Tiškevičiaus iniciatyva buvo pradėtos statyti koplyčios ir Kryžiaus kelias, buvo atsižvelgta į tai, kad vidutiniškai per dieną žmogus galėtų pasiekti šią vietą. Žemaičių Kalvarių atlaidai vyksta vasarą, per patį darbymetį, ir įsivaizduokite – ūkininko ir samdinio sutartyje būdavo numatoma, kad ūkininkas išleis samdinį į didžiuosius Kalvarių atlaidus. Kiekvieno tikinčio žmogaus gyvenime šie atlaidai buvo be galo svarbūs, ir kartą per metus nuvykti į Žemaičių Kalvariją, apeiti kalnus, atlikti išpažintį, priimti Švenčiausiąjį sakramentą buvo vidinė žmogaus pareiga. Todėl visi stengėsi savo darbus nudurbti taip, kad turėtų galimybę dalyvauti atlaiduose. Beje, ir atlaidų laikas – pati liepos pradžia – neatsitiktinis, nes į pabaigą jau eina šienapjūtė, netrukus prasidės rugiapjūtė, tad liepos 2-12 dienos – trumpa atokvėpio minutėlė tarp darbų ir galimybė pasirūpinti savo dvasiniais reikalais.

Atrodo, toks paprastas dalykas – kvapas. O jo Žemaičių Kalvarijoje pamiršti negali. Per atlaidus nedrįsdavome net pakrutėti, matydami, kaip, atvažiuavę iš kitų Žemaitijos parapijų, žmonės puošdavo koplyčias. Kiekvieną koplyčią puošdavo vis kita parapija. Šventorius, kryžiai, seni koplytstulpiai ir koplyčios pakvėpdavo tujomis, vėdrynais, levandomis ar ramunėmis. Tas kvapas plaukiojo po visą Žemaičių Kalvariją, nustelbdamas kasdienį šieno, tvarto, dirbančiųjų kvapą. Viskas tada kvepia daug labiau.

Sovietmečiu Žemaičių Kalvarija tapo ir tylaus pasipriešinimo okupacijai išraiška, ženklas to, su kuo žmogus tapatinasi, kas jis yra. Neretai ir šalia nugriautų kryžių bei koplytėlių žmonės suklypdavo ar nusiėmę kepurę stabtelėdavo pasimelsti, atsiprašyti, pašlovinti. Juk šios dvasinės atramos salos buvo būtinos žmogui, idant gyvenimas įgautų gelmę. Išgriautus medinius kryžius bei koplytėles žmonės keitė geležiniais kryžiais – įmūrydavo taip, kad buldozeriai neišverstų. Tame žemaitiškame medinės architektūros kontekste geležis keistai atrodo, bet vėlgi – tai tik ženklas tos dvasinio gyvenimo būtinybės. Ir šiandien Beržore, šalia Platelių, galima matyti atstatytų koplyčių, o šalia – didžiulių geležinių kryžių, rodančių žemaičių pasiaukojimą siekiant išsaugoti tai, kas jiems brangu ir šventa. Sovietmetis buvo lyg rakštis tautos gyvenime, svetimkūnis mūsų istorijoje, todėl ir tie geležiniai kryžiai, svetimi žemaitiškai kryždirbystei savo medžiagiškumu, šiandien įgauna visiškai naujų ir daug bylojančių prasmų.

Žemaitijos kraštas išskirtinis ir savo mažąja medine architektūra – kryžiais, koplytėlėmis. Vos ne kiekviename kieme buvo įprasta ką nors meistrauti, dirbti iš medžio.

Išties medis žemaičių kultūroje ir gyvenime užėmė labai svarbią vietą. Medis ir maitino, ir globojo, ir šildė. Žmonės avėjo medines klumpes, skobė luotus, statė namus, tėvas jaunystėje turėjo medinį dviratį. Medis visada jaukus ir šiltas, visada gyvas, net jei jis ir nukirstas. Galbūt todėl žemaičių dievdirbiai mielai Dievą droždavo iš medžio. Ne vienas jų pasakojo, kad, drožiant Rūpintojėlių sekmadienį ar šventą dieną, darbas sekasi puikiai, bet jei bandysi padaryti kažką kitą, o ypač skeltanagį, būtinai išipjausi ar susižeisi. Žemaitijoje koplytėlės, pilnos šventųjų, nekeliamos į padanges, į koplytstulpius kaip kad Aukštaitijoje, bet tradiciškai statomos ant žemės arba keliamos į medį – pirminį šaltinį. Šventieji ir Dievas turi būti šalia, su jais buvo kalbama kasdien.

Žemaičių koplytėlėse dažnai pamatysi Švč. Mergelę Mariją – Dievo motiną ir tautos globėją. Ir tai taip pat neatsitiktinai. Juk daug vyrų išeidavo į karus, vaikai dažnai augdavo su mama. Todėl motina globėja, kaip egzistencinio išlikimo garantas, asociatyviai labai stipriai susijusi ir su Švč. Mergelės Marijos kultu. Taip pat žemaičių kryždirbystėje gausu ir Pietų skulptūrėlių – tai ne tik atskleidžia motinos ir sūnaus kančios istoriją, bet ir vėl atkreipia dėmesį į motiną, net kančios akivaizdoje liudijančią gyvenimą. Ir šie simboliai nebūtinai juk būdavo racionaliai suvokiami, labiau intuityviai išjausti, išgyventi. Ir pats pamenu savo vaikystę, kai su tėvu eidavome į bažnyčią, o ypač per Didžiąją savaitę pamaldos vykdavo lotyniškai. Kai kartą pasiskundžiau, kad nieko nesuprantu, kas giedama, jis man atsakė, jog tau nieko ir nereikia suprasti, giesmės giedamos Dievui, kad jis suprastų, o mes tik ateiname ir atnešame jam savo širdis ir pagarbą.

Iš šventųjų Žemaitijos kryždirbystėje vienas iš populiariausių yra šv. Jurgis. Jį žemaičiai myli, nes jis yra kovotojas, taip pat ir pavyzdys, kad už save, už savo laisvę, už savo tikėjimą, gyvenimą turi kovoti su kardu, ietimi ar kaip kitaip. Neretai sakoma, kad žemaičiai yra labai nuolankūs, kantrūs, tyliai kenčia ir nieko nedaro. Tai netiesa. Istorija mums liudija, kad jei jau žemaitis kažką pradėjo, jį sustabdyti sunku.

Kai su užsidegimu ir giliu išmanymu pasakojate apie Žemaitiją, susidaro išpūdis, kad kitaip ir negalėjo būti - tiesiog privalėjote kurti dokumentinius filmus, įamžinančius Žemaitijos kultūrą bei istoriją.

Filmai apie Žemaitiją ir jos žmones – mažoji mano kūrybos dalis. Tai duoklė praeičiai, gimtinei. Aš daugiau dirbu įamžinant Lietuvos istorinę-kultūrinę atmintį, o Žemaitija, kalbant apie Lietuvos kultūros rėmimo prioritetus, lieka podukros vietoje. Todėl žemaitis nebūtų žemaitis, jei atkakliai ir kantriai nedirbtų gimtinės labui. Dažnas, gimęs ir augęs Žemaitijoje, neklausia tėvų, ką žemė jam davė, o klausia savęs, ką pats jai gali duoti. Dauguma leidinių, skirtų Žemaitijos istorijos, kultūros paveldui, pasirodo tik žmonių entuziazmo ir užsidegimo dėka. Lygiai taip pat ir man.

Kalbant apie lietuvišką kinematografą, susidaro išpūdis, kad atsakingieji už lietuviško kino plėtrą ir propagavimą istorinių ir antropologinių temų, svarbių Lietuvai, apskritai nelaiko tinkamu objektu. Užtektų suskaičiuoti, kiek per Nepriklausomybės dvidešimtmetį sukurta istorinių filmų, kad suprastum, jog dėl atminimo įamžinimo mes turime didelių bėdų. Rodos, pati kultūrinė aplinka istoriją, kaip galimą kūrybinę dirbtuvę, besąlygiškai atmeta. Šiaip menus kurti ir kalbėti apie savo vidinius išgyvenimus, dramas yra viena, visai kas kita – domėtis istoriniu paveldu plačiąja prasme, puoselėti jį. Tam reikia didesnio žinojimo ir išmanymo. Tam reikia daugiau darbo, daugiau pastangų.

Greitai minėsime Lietuvos Nepriklausomybės akto 95-metį. Ką mes žinome apie Nepriklausomybės aktą pasirašiusius signatarus? Kiek pavardžių galėtume išvardyti, ką jau kalbėti apie išsamesnes žinias apie jų biografijas. Kas buvo Stanislovas Narutavičius? Kuo užsiėmė Jonas Smilgevičius ar Justinas Staugaitis? Tačiau mes puikiai žinome Budulį ar kitus personažus iš žydrujų ekranų. Rodos, yra du skirtingi pasauliai, kurie tarpusavyje niekaip nesusieina, tačiau juk taip nėra.

Nesenas naujametis pavyzdys parodė, kad mes gana turtingi, turime keletą milijonų fejerverkams iššaudyti į orą, bet niekaip nerandame pinigų bent iš dalies finansuoti filmų apie Žalgirio mūšį, rezistenciją, Vytautą Didįjį ar kitas istorines asmenybes bei įvykius. Dažniausiai mes teikiame pirmenybę formai, kurią formuoja vartotojiška kultūra, kuriai svarbus apvalkalas, įvaizdis, bet ne tiek rūpi pats turinys. Tad šioje perspektyvoje ir atsiskleidžia tai, kas mes esame šiandien, kaip žvelgiame ar tiksliau – kaip ignoruojame savo praeitį ir retai kuris susimąstome apie ateitį. Juk forma bėgant laikui kinta, dažniausiai ji sunyksta, darosi primityvi ir net juokinga. Tuo tarpu turinys, jei jis turi gylį, su laiku tik bręsta ir skleidžiasi.

Imkime, pavyzdžiui, filmus, sukurtus dvidešimtojo amžiaus viduryje. Formos požiūriu absoliuti jų dauguma atrodo primityvūs, nes per tą laiką mes labai toli pažengėme ieškodami naujų ir netikėtų sprendimų. Tačiau turinys, jei jis buvo, amžinųjų vertybių atskleidimas gelbsti net ir primityviausią „kaip“. Tai pasakytina ne tik apie kiną,

knygas, bet ir apskritai apie visą kultūrą ir visuomenės gyvenimą. Mes orientuojamės išimtinai į formą: padažome aptrupėjusias bažnyčias, renovuojame kultūros namus ar bibliotekas, išasfaltuojame kelius, pastatome paminklą, tačiau nepakankamai investuojame į žmonių švietimą, bendruomenių kūrimą, tradicijų puoselėjimą, pasaulėžiūros formavimą. Į tai per mažai kreipiamas dėmesys. Pats laikas šiandien atsigręžti ir į turinį. Pradėti niekada ne vėlu. Tai liudija ir toks pavyzdys: kartu su kolegomis iš Lietuvos nacionalinio muziejaus sukūrėme tokius dokumentinius filmus: „1918 m. Vasario 16-osios Akto signatarai“, „Pasijutau Lietuviu esąs. Dr. Vincas Kudirka“ „Dr. Jonas Basanavičius“, „Dr. Jonas Šliūpas“, „Kalbininkas Jonas Jablonskis“ ir kt. Už filmus „Dr. Jonas Basanavičius“ ir „Dr. Jonas Šliūpas“ kartu su kolege, scenarijaus autore Inga Berulienė pelnė V. Kudirkos premiją.

Kuo Jums svarbus šiais metais minimas Žemaitijos krikšto jubiliejus?

Jubiliejus – atspirties taškas tam, kad pamatytume, kas padaryta, įvertintume, kur esame, ir eitume toliau. Jausmas dvejopas. Viena vertus, karta, gimusi ir brendusi sovietmečiu, yra paženklinta ir suformuota to laiko su savo ideologija, demonstracijomis ir šūkiais. Tačiau laisvė suteikė galimybę rinktis, ir dabar mes kaip parduotuvėje iš prekystalių galime pasirinkti ir tikėjimą, ir tradiciją, ir pasaulėžiūrą. Kas nepatinka, tą atmetame, kas patinka – pritaikome sau. Tad ir turime katalikų, priėmusių sakramentus ir tikinčių reinkarnacija ar horoskopais. Žmogų traukia gražiai ir patogiai pateiktos naujos religijos ir tikėjimai. Gal tai tik verslo sukurtas blizgutis pasipelnyti, o jeigu ne? Visur karaliauja maišalynė, o ypač žmonių galvose ir širdyse.

Matau daug jaunimo pozityvumo ir tikrumo. Atradę tikėjimą, Bažnyčią, jie grynina savo patirtį, remdamiesi tradicija. Ir tai, man rodos, yra tas grūdas, iš kurio išaugs nauja ir dvasiškai tvirta visuomenės dalis. Gali keistis forma, tačiau turinys, patikrintas laiko ir gyvuojantis tūkstantmečius, išliks šiandien per sąmoningą jaunosios kartos apsisprendimą.

Gaila, bet neigiami procesai, vykstantys pasaulyje, neaplenkia ir Žemaitijos. Kalbu apie kultūrą, tradiciją, mąstymo niveliaciją, savitumo ir išskirtinumo nykimą. Orientuojantis į europietiškus standartus, žmogus verčiamas tapti bendrapiliečiu, taip tolstant nuo esminių savo šaknų. Juk ir Žemaitijos ribos siaurėja, nykstant žemaičių tarmei. Norint išlaikyti savitumą, šiandien būtini sąmoningi sprendimai.

Šiandien dar yra vienas kitas žmogus, sąmoningai ir kryptingai puoselėjantis žemaičių kultūrą, kalbą, papročius, nors dauguma visuomenės orientuojasi į bendrus įpročius, kuriuos neretai diktuoja vakarietiškos mados. Kita vertus, tų vienetų dėka ir laikosi pasaulis... Kurdamas dokumentinius filmus apie Lietuvą ir apie Žemaitiją pamačiau, kad visais laikais buvo daug garbingų žmonių, nesavanaudiškai dirbančių bendram gerui. Tas „bendras geris“ buvo keliamas aukščiau už asmeninius interesus, garbę ar materialinę naudą. Šie pavyzdžiai galėtų mus įkvėpti.

Kalbino Andrius Navickas ir Gediminas Kajėnas

Straipsnyje panaudotos nuotraukos iš J. Lingio archyvo

